

Ο ΚΑΠΕΤΑΝ ΜΙΧΑΛΗΣ

«Ελευτερία και θάνατος!»

Πρόλογος

Όταν άρχισα,

τώρα στα γεράματα, να γράφω τον Καπετάν Μιχάλη, ο κρυφός σκοπός μου ήταν τούτος: να σώσω, ντύνοντάς το με λέξεις, τ' όραμα του κόσμου όπως το πρωταντίκρισαν και το δημιούργησαν τα παιδιά μου μάτια. Κι όταν λέω τ' όραμα του κόσμου, θέλω να πω τ' όραμα της Κρήτης. Δεν ξέρω τι γίνονταν, την εποχή εκείνη, στ' άλλα παιδιά της λευτερωμένης Ελλάδας: μα τα παιδιά της Κρήτης ανάπνεαν έναν αέρα τραγικό στα ηρωικά και μαρτυριικά χρόνια του Καπετάν Μιχάλη, όταν οι Τούρκοι πατούσαν αιόμα τα χώματά μας και συνάμα άρχιζαν ν' ακούγονται να ζυγώνουν τα αιματωμένα φτερά της Ελευτερίας. Στην κρίσιμη αυτή μεταβατική στιγμή, τη γεμάτη πυρετό κι ελπίδες, τα παιδιά της Κρήτης γίνονταν γρήγορα άντρες: οι ανύπνωτες έγνοιες των μεγάλων γύρα τους για την πατρίδα, για τη λευτεριά, για το Θεό που προστατεύει τους Χριστιανούς, για το Θεό που σπικώνει το σπαθί του να διώξει τους Τούρκους, κατασιέπαζαν τις συνηθισμένες χαρές και στενοχώριες του παιδιού.

Από πολύ νωρίς, ζώντας τήν έτοιμη κάθε στιγμή να ξεσπάσει σύγκρουση, είχαμε φυχανεμιστεί πως στον κόσμο τούτον δυο μεγάλες δυνάμεις παλεύουν: ο Χριστιανός κι ο Τούρκος, το Καλό και το Κακό, η Ελευτεριά κι η Τυραννία: και πως η ζωή δεν είναι παιχνίδι, είναι αγώνας. Κι ακόμα τούτο: πως θα 'ρθει μέρα που θα Πρέπει να μπούμε κι εμείς στον αγώνα. Το 'χαμε

πάρει απόφαση από πολύ μικροί πως ήταν γραφτό μας, αφού γεννηθήκαμε Κρπτιοί, το Πρέπει αυτό να κυβερνάει τη ζωή μας.

Από τη στιγμή που άρχισε το μυαλό μας να ζυπνάει, βλέπαμε τους Χριστιανούς και τους Τούρκους να ταυροκοιτάζονται και να στρίβουν τα μουστάκια τους αγριεμένοι· βλέπαμε τους νιζάμπδες να περνούν αρματωμένοι τους δρόμους και να μανταλώνουν οι Χριστιανοί τις πόρτες τους βλαστημώντας· αιούγαμε τους γέρους να μιλούν για σφαγές, παλικαριές και πολέμους, για λευτεριά κι Ελλάδα, και ικαμαρώναμε να κατεβαίνουν από τα βουνά, με τις φουφούλες βράκες τους, με τ' άσπρα σιβάνια τους, με το μαυρομάνικο παραχωμένο στη ζώνη, οι γέροι ικαπεταναίοι, σαν αγαθά θεριά, και να κνιλοφορούν στα στενά σοιάκια του Μεγάλου Κάστρου.

Ο Θεός μας είχε πάρει το πρόσωπο και το μπόι γέρου πολεμιστή· φορούσε κι αυτός φουφούλα βράκα, ιρατούσε κι αυτός μαχαίρι κι έφερνε γύρα το Κάστρο· οι μεγάλοι δεν τον έβλεπαν, μα εμείς, όταν γυρίζαμε από τη δασιάλα, ντάλα μεσημέρι, έρχονταν μέρες που ξεχωρίζαμε τ' άρματά του να γυαλίζουν μέσα στους σιοτεινούς τούρκικους μαχαλάδες.

Κι όταν έρχονταν η Μεγάλη Βδομάδα, η καρδιά μας αγρίευε· μέσα στην παιδιάτιμη φαντασία μας ταυτίζονταν τα Πάθη του Χριστού με τα πάθη της Κρήτης, και τη νύχτα του Μεγάλου Σαββάτου, πίσω από τους ώμους του Χριστού, βλέπαμε ν' ανασταίνεται κι η Κρήτη· και τη Μεγάλη Παρασιευή δεν ήταν για μας η Μαρία η Μαγδαληνή που σωριάζονταν στα πόδια του Σταυρωμένου και σιούπιζε με τα μαλλιά της τ' άγια αίματα, ήταν η Κρήτη, καταματωμένη, που θρηνούσε και τον παρακαλούσε ν' αναστηθεί κι αυτή μαζί του.

Ζούσαν τα κρπτιοπούλα, τα χρόνια εκείνα, βαθιά, βουβά, τον κίντυνο, έσφιγγαν τις μικρές γροθιές τους και περίμεναν να μεγαλώσουν, να ικατάβουν ιαλά τι νόημα είχαν όλα ετούτα—πόλεμοι, σφαγές, ελευτεριά, Ελλάδα— και να μπουν κι αυτά, ικολοθώντας τον κύρη τους και τον παππού τους, στη μάχη.

Κνιλωμένα με τέτοιες φλόγες περνούσαν τα παιδιιά μας

χρόνια. Το Μεγάλο Κάστρο δεν ήταν την εποχή εκείνη ένα μπουλούκι σπίτια, μαγαζιά και στενοσόκια, στριμωγμένο σ' ένα ακρογιάλι της Κρήτης, κυματοδαρμένο από ένα αιατάπαυτα άγριο πέλαγο· κι οι φυχές που το κατοικούσαν δεν ήταν ανέφαλο ή πολυκέφαλο ρέμπελο τσούρμο από άντρες και γυναικόπαιδα, που σπατάλευαν όλη τους τη δύναμη σε καθημερινές έγνοιες του φωμιού, του παιδιού, της γυναίκας. Άγραφη, αλύγιστη τάξη τους κυβερνούσε· κανέννας δε σήκωνε αντάρτικο κεφάλι στον αυστηρό από πάνω του νόμο. Αλλά κερη η πολιτεία ήταν ένα φρούριο, η κάθε φυχή ήταν κι αυτή ένα φρούριο αιώνια πολιορκιόμενο κι είχαν καπετάνιο έναν άγιο, τον Αϊ-Μηνά, τον προστάτη του Μεγάλου Κάστρου. Όλη τη μέρα στέκουνταν ακίνητος στο κόνισμά του, μέσα στη μικρή εικιλησιά του, καβάλα σε φαρί άλογο, και κρατούσε όρθιο ένα κόνικιο κοντάρι. Κοντοσγουρογένης, ηλιοκαμένος, αγριομάτης. Φορτωμένος με τ' ασημένα ταξίματα, χέρια, μάτια, πόδια, καρδιές, που οι Καστρινοί είχαν κρεμάσει στη χάρη του και του ζητούσαν να τους γιάνει. Έμνε ακίνητος όλη τη μέρα και καμώνουνταν πως ήταν τάχατε μονάχα ζωγραφιά – μπογιά και σανίδι· μα ευτύς ως έπεφτε η νύχτα και μαζεύουνταν οι Χριστιανοί στα σπίτια τους, κι ένα ένα έσβηναν τα φώτα, έδινε μια, αναμέριζε τ' ασημένα ταξίματα και τις μπογιές, σπιρούνιζε το άλογό του κι έφερνε βόλτα τους ρωμέικους μαχαλάδες. Έβγαινε περιπολία. Δεν ήταν μαθές αυτός για τους Καστρινούς μονάχα άγιος· ήταν ο καπετάνιος τους. Καπετάν Μηνά τον έλεγαν και του πήγαιναν και του άναβαν κερι, τον κοίταζαν πολλήν ώρα και ποιος ζέρει τι παράπονα θα του 'χαν που αργούσε να λευτερώσει την Κρήτη.

Πολλοί που διάβασαν τον Καπετάν Μιχάλη θαρρούν πως τέτοια παιδιά –τέτοια αντράκια, όπως λέμε στην Κρήτη– ποτέ δεν υπήρξαν, ούτε άντρες τόσο χεροδύναμοι, τόσο φυχοδύναμοι, που ν' αγαπούν με τόση λαχτάρα τη ζωή και ν' αντικρίζουν με τόση περιφρόνηση το θάνατο. Πώς να πιστέψουν οι άπιστοι τι

θάματα μπορεί να γεννήσει η πίστη; Ξεχνούν πως η φυγή του ανθρώπου γίνεται παντοδύναμη όταν συνεπαρθεί από μια μεγάλη ιδέα. Τρομάζεις όταν, ύστερα από πιερές δοκιμασίες, καταλάβεις πως μέσα μας υπάρχει μια δύναμη που μπορεί να ξεπεράσει τη δύναμη του ανθρώπου; τρομάζεις, γιατί από τη στιγμή που θα καταλάβεις πως υπάρχει η δύναμη αυτή, δεν μπορείς πια να βρεις δικαιολογίες για τις ασήμαντες ή άναντρες πράξεις σου, για τη ζωή σου τη χαμένη, ρίχνοντας το φταίξιμο στους άλλους; ξέρεις πια πως εσύ, όχι η τύχη, όχι η μοίρα, μήτε οι άνθρωποι γύρω σου, εσύ μονάχα έχεις, ό,τι κι αν κάμεις, ό,τι κι αν γίνεις, αιέрайη την ευθύνη. Και ντρέπεσαι τότε να γελάς, ντρέπεσαι να περιγελάς αν μια φλεγόμενη φυγή ζητάει το αδύνατο.

Καλά πια καταλαβαίνεις πως αυτή 'ναι η αξία του ανθρώπου: να ζητάει και να ξέρει πως ζητάει το αδύνατο; και να 'ναι σίγουρος πως θα το φτάσει, γιατί ξέρει πως αν δε λιποφυγήσει, αν δεν αιούσει τι του ικανοαρχάει η λογική, μα κρατάει με τα δόντια την φυγή του κι εξακολουθεί με πίστη, με πείσμα να κυνηγάει το αδύνατο, τότε γίνεται το θάμα που ποτέ ο αφτέρουγος κοινός νους δε θα μπορούσε να το μαντέψει: το αδύνατο γίνεται δυνατό.

Το ελληνικό Γένος αν σώθηκε ως τα σήμερα, αν επέζησε ύστερα από τόσους εχτρούς –εξωτερικούς κι εσωτερικούς, προπάντων εσωτερικούς– ύστερα από τόσους αιώνες καικομοιριά, σιλαβιά και πείνα, το χρωστάει όχι στη λογική –θυμηθείτε τους τρεις εμποράκιους που ίδρυσαν τη Φιλική Εταιρεία, θυμηθείτε το '21–, το χρωστάει στο θάμα. Στην ακοίμητη σπίθα που καίει μέσα στα σωθικά της Ελλάδας.

Ευλογημένη η σπίθα αυτή που αφηφάει τις φρόνιμες συμβουλές της λογικής, κι όταν φτάσει το Γένος στα χείλια του Γιρεμού, βάζει φωτιά σε ολόκληρη την φυγή και φέρνει το θάμα. Στα θάματα χρωστάει η Ελλάδα τη ζωή της.

Πατρίδα, πατρίδα, αναστενάζει ο Μακρυγιάννης, ήσουν άτυχη από ανθρώπους να σε κυβερνούν; μόνο ο Θεός σε

κυβερνάει και σε διατηρεί ακόμην. Αλήθεια μόνο ο Θεός, μόνο η σπίθα· τη στιγμή που κιντυνεύει σε μια γωνιά της Ελλάδας να σβήσει, πετιέται σε μιαν άλλη και γίνεται πυριαγιά.

Πετάχτηκε σήμερα στην Κύπρο. Ποιος μπορεί, μιλώντας για την Κρήτη και τον Καπετάν Μιχάλη, να μη φέρει στο νου του, με αβάσταχτη οδύνη και περηφάνια, το ανανεούμενο πάλι μπροστά μας ελληνικό θάμα – την Κύπρο και τον Ακρίτα;

Ας είναι καλά το ηρωικό τούτο αρχοντονήσι· ο κόσμος που θαρρούσαμε, στα μεταπολεμικά ετούτα χρόνια της αποσύνθεσης, πως είχε σαπίσει, έχει ακόμα ψυχές που τολμούν και σπικώνουν κεφάλι στην υποκρισία, στην αδικία και στην αναίδεια. Η Κύπρος δεν είναι μια λεπτομέρεια, ένα απλό νησί στην άκρη της Μεσόγειος Θάλασσας· έχει γίνει σήμερα το μοιρόγραφο κέντρο όπου παίζεται η νητική αξία του σημερινού ανθρώπου.

Πάλι οι φρόνιμοι, οι λιγόπιστοι, δίνουν νηφάλιες, πολύ λογικές συμβουλές· πώς μπορεί, λένε, μια σπίθα φως να τα βάλει με τόσο παντοδύναμο σιοτάδι; Όμως ο αληθινός άντρας δεν απελπίζεται· ξέρει αυτός πως στον άτιμο, αλλοπρόσαλλο τούτον κόσμο ζουν, ας είναι και σε λιγοστά στήθια, μερικές θεμελιακές αρχές, θυγατέρες του ανθρώπου, που αυτός τις έπλασε με ιδρώτα, αίμα και κλάματα, κι είναι αθάνατες· οι περισσότερες γεννήθηκαν στην Ελλάδα· δυο οι πιο τρανές: η ελευτερία κι η αξιοπρέπεια του ανθρώπου.

Υπάρχει στον κόσμο τούτον ένας μυστικός νόμος –αν δεν υπήρχε, ο κόσμος θα 'ταν από χιλιάδες χρόνια χαμένος– σιληρός κι απαραβίαστος: το καικό πάντα στην αρχή θριαμβεύει και πάντα στο τέλος νικάται. Θαρρείς κι είναι απαραίτητος αγώνας πολύς κι ιδρώτας πολύς για να εξαγοράσει ο άνθρωπος το δίκιο του – κι η ελευτερία είναι το πιο ακριβαγόραστο αγαθό· δε δίνεται δωρεάν μήτε από τον άνθρωπο μήτε από το Θεό· πηγαίνει από χώρα σε χώρα, όπου τη φωνάζουν, από καρδιά σε καρδιά, ανύπνωτη, ανυπόταχτη, χωρίς συμβιβασμό. Τώρα τη φώναζαν στην Κύπρο, και τη βλέπουμε με σίγουρη ορμή να δρασσιελάει τα αιματωμένα κυπριώτικα χρώματα.

Της στέλνει μήνυμα η Κρήτη, σιρίζει το πέλαγο η φωνή της, περνάει τα Δωδεκάνησα και της φωνάζει:

— Βάστα, αδερφή! όμοια κι εγώ σταυρώθηκα και πόνεσα κι είδα ανάσταση! όμοια θα δεις και συ!

Η τύχη μας, λέει πάλι ο Μακρυγιάννης, έχει τους Έλληνες πάντοτε ολίγους· παλαιόθε ως τώρα, όλα τα θηρία πολεμούν να μας φάνε και δεν μπορούνε· τρώνε, τρώνε, μα μένει πάντα μαγιά. Αυτή τη μαγιά τηνε λέω σπίθα. Είναι η σπίθα που καίει αθάνατη μέσα στα σωθικά της Ελλάδας.

Αυτό 'ναι το μυστιό της Ελλάδας· σαν το παραμυθένιο πουλί καίγεται, γίνεται στάχτη, κι από τη στάχτη ξεπετιέται ανανιωμένη. Δε θα πεθάνει λοιπόν ποτέ η ράτσα ετούτη; Δεν μπορεί να την εξαφανίσει από το πρόσωπο της γης μήτε και η διχόνοια; Όχι, δεν μπορεί· σίγουρα υπάρχει μέσα της κάτι το αναπάντεχο, το ακατάπαυτα ανανεούμενο, το αληθινά θεϊκό· κι είχαν δίκιο τα παιδικά μας μάτια να ταυτίζουν τα Πάθη του Χριστού με τα πάθη της Κρήτης, όπως, είμαι βέβαιος, σήμερα τα μικρά Κυπριωτόπουλα ταυτίζουν τα Πάθη του Χριστού με τα πάθη της Κύπρου· και περιμένουν με ακλόνητη πίστη κι αυτά, όπως κι εμείς τότε, την Ανάσταση. Μα ωσότου να 'ρθει η ανάσταση, η ράτσα μας θα μένει σταυρωμένη και θα φωνάζει.

Θυμηθείτε το απόκρυφο Ευαγγέλιο που αναφέρει πως ο αγαπημένος μαθητής Ιωάννης στέκουνταν ιάτρω από το Σταυρό και κοίταζε με βουρνωμένα μάτια το Σωτήρα σταυρωμένο. Έβλεπε καθαρά το πρόσωπο του Ιησού να σπαράζει από τον πόνο· μα σιγά σιγά το πρόσωπο αφανίζονταν, κι ο Ιωάννης άξαφνα κυριεύτηκε από τρόμο: δεν έβλεπε πια απάνω στο Σταυρό το πρόσωπο του Χριστού, παρά χιλιάδες πρόσωπα —άντρες, γυναίκες και παιδιά— σταυρωμένα. Κι έπειτα, ολομεμιάς, όλα αφανίστηκαν· δεν έμεινε πια στον έρημο βράχο παρά ο Σταυρός, κι απάνω στο Σταυρό μια Κραυγή σταυρωμένη.

Η Κραυγή σήμερα ετούτη η σταυρωμένη, η γεμάτη πόνο κι ανάσταση, είναι η Ελλάδα.

Ο καπετάν Μιχάλης

έτριζε τα δόντια, όπως το συνηθούσε όταν τον καβαλίκευε ο θυμός· ξεπρόβαλε από τα χείλια του το δεξό του σκυλόδοντο και φέγγρισε ανάμεσα από τα μαύρα μουστάκια του. Καλά τον είχαν παρανομιάσει στο Μεγάλο Κάστρο καπετάν Κάπρο· απάνω στη μάνητά του, με τα στρογγυλά κατασικώτεινα μάτια του, με τον κοντό αλύγιστο σβέρικο, με τη βαριά χοντροκόκαλη δύναμή του και το σκυλόδοντο που ξεπρόβαινε, έμοιαζε αληθινά με κάπρο, που είδε ανθρώπους κι αντιστυλώθηκε στα πισινά του να χιμήξει.

Τσαλάκωσε στη φούχτα του το γράμμα που κρατούσε και το 'χωσε στο φαρδύ του μπαμπαιομέταξο ζωνάρι. Τόσην ώρα το συλλάβιζε και πολεμούσε να βγάλει νόημα... Δε θα 'ρθει, κατάλαβε, μήτε ετούτη τη Λαμπρή, δε θα τον δουν κι εφέτο η χαροικαμένη η μάνα του κι η άμοιρη η αδερφή του, γιατί, λέει, σπουδάξει ακόμα... Τι διάολο σπουδάξει; Ακόμα θα σπουδάξει; Δε λέει πως δεν έχει μούτρα να γυρίσει στην Κρήτη γιατί παντρεύτηκε με Οβραία! Μαγάρισε, αδέρφι Κωσταρέ, ο καναϊκάρης ο γιος σου το αίμα μας! Ε, και να ζούσες! Να μου

*παρανομιάζω: δίνω σε κάποιον όνομα, βγάζω παρατσούκλι
αντιστυλώνουμαι: στηρίζομαι*

τον πιάσεις από τον αστράγαλο και να τον κρεμάσεις ανάποδα στα δοιάρια, σαν τουλούμι!

Σηκώθηκε. Θεόρατος άντραϊλας, έφτανε το κεφάλι του ως το ταβάνι του μαγαζιού του. Λύθηκε από τη φόρα το μαύρο κροσσωτό μαντίλι που ανακρατούσε τ' αγκιαθωτά μαλλιά του, κι ο καπετάν Μιχάλης το άρπαξε, το 'στριψε και μαντιλόδεσε σφιχτά το χοντροκαύκιστο κεφάλι του· έδωσε ύστερα σάλτο και στάθηκε στην πόρτα να πάρει αγέρα.

Ο Χαρίτος, ο παραγιός, ζάρωσε πίσω από μια κουλούρα καραβόσκονια· αγριοσούσουμο χωριατόπουλο, μαυροτσούκιστο, με φοβισμένα γοργοκίνητα μάτια, καρλαύτης· λοξοκοίταζε γύρω του τα καραβόπανα, τους μουσαμάδες, τις μπογιές, τα κατράμια, τις χοντρές αλυσίδες, τις σιδερένιες άγκυρες, όλα τα προυκιά και τα συγύρια του καραβιού· μα από τον τρόπο του δεν έβλεπε παρά το αφεντινό, που στέκουνταν τώρα στο κατώφλι και γέμιζε όλη την πόρτα κι αγριομάτιζε όξω, κατά το λιμάνι· μπάρμπας του ήταν, μα αφεντινό τον έλεγε και τον έτρεμε.

— Δε με φτάνει η αποφινή μου έγνοια, μουρμούρισε ο καπετάν Μιχάλης —τι με θέλει ο σιύλος και μου μινάει να κοιπάσω, λέει, απόψε στο παντέρμο του;— μόνο έχω τώρα και την έγνοια του ανιφιού! Μ' έβαλε η μάνα του να του γράφω, του 'γραφα· μα ας μη σώσει να κοιπάσει ποτέ του!

Κοίταζε ζερβά του κατά το λιμάνι — τα καΐκια, τις βάρικες, τη θάλασσα. Ως πέρα ο μόλος βούιζε· εμπόροι, μαρινάροι, βαρικόρμηδες, χαμάλμηδες πηγαινόρχουνταν ανάμεσα σε λαδοβάρικα και κρασοβάρικα και σωρούς χαρούπια και φώναζαν, βλαστημούσαν, φόρτωναν, ξεφόρτωναν αραμπάδες· βιάζονταν, πριν τσαιήσει ο ήλιος και σφαλήξει η καστρόπορτα, να νετάρουν. Κουφόβραζε η θάλασσα, μύριζε το λιμάνι σαπημένα κίτρα,

αγριοσούσουμος: που έχει αδρά χαρακτηριστικά

καρλαύτης και καρλάφτης: που έχει μεγάλα και πεταχτά αυτιά

συγύριο: οικιακά σκεύη, έπιπλα και πράγματα ενός σπιτιού

αραμπάς: κάρου που έσερναν βόδια ή άλογα για πρόχειρη μεταφορά ανθρώπων

χαρούπι και κρασόλαδο· δυο τρεις μεσοκαιρίτισσες Μαλτέζες, βαμμένες με το μυστρί, ορθές στο μουράγιο, βραχυνοκακάριζαν κι έβιαναν νοήματα σε μιαν κοιλάρα μαλτέζικη ανεμότρατα που κατάφτανε φορτωμένη φάρι.

Ο ήλιος έγερνε να βασιλέφει, έφευγε κι η στερνή ετουτή μέρα του Μάρτη· τσουχτερό βοριαδάκι φυσούσε, το Μεγάλο Κάστρο κρύωνε, οι μαγαζάτορες έτριβαν τα χέρια τους, καταχτυπούσαν τα πόδια τους, έπιναν φασιόμυλο κι άλλοι ρούμι, να ζεσταθούν. Πέρα, η κορφή του Στρούμπουλα ήταν πασπαλισμένη χιόνι, πιο πέρα πυργώνουνταν ο Ψηλορείτης, σιούρος γαλάζος, και γυάλιζαν άσπρες καταχυτές λουρίδες τα πετρωμένα χιόνια μέσα στις βαθιές απάνεμες λαϊκούβες· μα ο ουρανός από πάνω στραφτάλιζε καθαρός, γυαλιστερός σαν ασάλι.

Ο καπετάν Μιχάλης είχε καρφωμένα τα μάτια του στο μεγάλο Κούλε, φαρδύ γεροδεμένο πύργο, δεξά ως μπαίνουμε στο λιμάνι, με το μαρμαρένιο στο στήθος του φτερωτό λιοντάρι της Βενετιάς. Όλο το Μεγάλο Κάστρο ήταν τειχογυρισμένο με άγρια πυργοδεμένα μπεντένια, που τα 'χαν χτίσει στον παλιό βενετσάνικο καιρό οι χριστιανοί ραγιάδες και τα 'χαν ποτίσει Βενετσάνοι, Τούριοι, Ρωμιοί, με το αίμα τους. Εδώ κι εκεί αποκρατούσαν ακόμα, σφηνωμένοι απάνω τους, πότε οι πέτρινοι λιόντες της Βενετιάς, που έσφιγγαν στ' αγιρίφια τους το Βαγγέλιο, πότε οι τούρικιοι μπαλτάδες που καρφώθηκαν στις ντάμπιες, την αιματηρή χινοπωριάτικη μέρα που οι Τούριοι, ύστερα από χρόνια και χρόνια ανέλπιδο μπλόιο, πάτησαν το Μεγάλο Κάστρο. Τώρα, ολούθε, γιρεμόχορτα φυτρώνουν ανάμεσα στις ξεχαρβαλωμένες πέτρες, αγριοσυκιές και τσουκνίδες και κιάππαρη.

μεσοκαιρίτης και μεσοκαιρίτισσα: που βρίσκεται στην ηλικία ανάμεσα στα 40 και στα 60 χρόνια

καταχυτός: διασκορπισμένος, διάχυτος, (για μαλλιά) που είναι ριχτός

μπεντένι: κτιστός περίβολος, περίφραξη για προστασία, έπαλη

ντάμπια και τάμπια και τάπια: προμαχώνας, οχυρώνας, πολεμίστρα

Ο καπετάν Μιχάλης κατέβασε τα μάτια, έπιασε τα ριζοθέμελα του Κούλε· οι φλέβες στα μελίγγια του φούσιωσαν, αναστέναξε. Στα θεμέλια ετούτα, ειεί που χτυπάει το κύμα, ήταν το καταραμένο μπουντρούμι, όπου γενεές και γενεές χριστιανοί πολέμαρχοι, αλυσοδεμένοι χεροπόδαρα, είχαν λιώσει. Δεν μπορεί, μαθές, το κορμί, όσο και να 'ναι δυνατό, να σπικώσει την φυγή του Κρητινού, δεν μπορεί!... Έχω παράπονο του Θεού που δε μας έκανε ατσάλενια τα κορμιά των Κρητινών, να μπορούμε να βαστάζουμε εκατό, διακόσια, τριακόσια χρόνια, όσο να λευτερώσουμε την Κρήτη· κι ύστερα, ας γενούμε μπούλβερη και κουρνιαχτός.

Ξαναφούντωσε μέσα του ο θυμός, ξανάρθε στο νου του ο ζενιτεμένος, φραγιεμένος ανιφιδός.

— Σπυδάζει, λέει, τι διάολο σπυδάζει; Θα καταντήσει κι ετούτος σαν τον μπάρμπα του τον Τίτυρο, δάσιαλος! Ψαλιδόκιωλος, μπουμπουνιέφαλος, με γυαλάκια. Καλός καιλός ο χοίρος μας, μα βγήγικε χαλαζάρης! Φτου!

Σφεντόνισε το σάλιο του πέρα, και λίγον έλειψε να μπει αντίκτρα στο μαγαζάκι του κυρ Δημητρου του αχτάρη.

— Πού ζέπεσες, απροσιύνητη γενιά του τουριοφά Ντελή-Μιχάλη!

Ο φοβερός παλπούς του, ο Ντελή-Μιχάλης, ανατινάχτηκε ολόκορμος μέσα του, ολοζώντανος. Πού να πεθάνει αυτός, όσο είχε γιους κι αγγόνια! Ανάρια ανάρια τον αναθυμόνταν αιόμα οι παλιοί να γυροφέρνει τα κρητικά αιρογιάλια και να βάζει κεραιμίδι τη χερουίλα του, ν' αγναντέφει, λέει, αν ξεπρόβαιναν από το ουρανοθάλασσο τα μοσκοβίτικα καράβια. Κότσερνε στραβά τη φεσάρα, πηγαινόρχουνταν σ' ετούτο εδώ το μουράγιο του Μεγαλόκαστρου, αιουμούσε στον καταραμένον ετούτο Κούλε και τραγουδούσε κατάμουτρα στην

φαλιδόκιωλος: που φορά σχιστό στα οπίσθια επίσημο ένδυμα (φράκο)

χαλαζάρης: που έχει προσβληθεί από χάλαζα, αλλιώς τριχινίαση ή ταινία

αχτάρης: έμπορος μυρωδικών και βοτάνων, μικρέμπορος, ψιλικατζής

μοσκοβίτικος: από τη Μόσχα και κατ' επέκταση τη Ρωσία

Τουριά: «Ο Μόσιοβος κατεβαίνει!» Είχε, λένε, μακριά μαλλιά και γένια, φορούσε αφηλά ποδήματα που τα 'δενε στη ζώνη και ποτέ δεν τα 'βγαζε απ' τα πόδια του. Φορούσε κι ένα μακρύ πουιάμισο μαύρο, γιατί κι η σιλαβωμένη Κρήτη ήταν μαυροφορεμένη, και περπατούσε κάθε Κυριακή, ύστερα από τη λειτουργία, με το παλιό δοξάρι του παππού περασμένο στον ώμο και με το σαϊτολόγο στη ράχη, γεμάτο σαΐτες.

— Αυτοί 'ταν άντρες, έγρουξε ο καπετάν Μιχάλης μαζώνοντας τα φρύδια, αυτοί 'ταν άντρες οραδάτοι, όχι εμείς, τα χαμαντράκια! Τέτοιες κι οι γυναίκες τους, κι ακόμα πιο θεριά' αχ, μωρέ, ζέφτισε, ζέπεσε, πάει κατά διαόλου η ανθρωπότη!

'Ανοιξε μέσα στο σπλάχνο του η καταπακτή και πρόβαλε πίσω από τον παππού, σιελεθρωμένη, άγρια, με θεριεμένα ολόλασπωτα νύχια, η γιαγιά του. Αυτή, σαν μπήκε στα βαθιά γεράματα, παράτησε τη γυροτραφισμένη αυλή της κάργα παιδιά, αγγόνια και δισέγγονα, και καταχώνιασε σε μια βαθιά σπηλιά, απάνω από το χωριό που γεννήθηκε, στα πόδια του Ψηλορείτη. Είκοσι χρόνια έμεινε τρυπωμένη εκεί μέσα: μια εγγονή της, παντρεμένη στο χωριό, της έφερνε κάθε πρωί ένα καυιάλι κριθαρόφωμο κι ελιές κι ένα φλασιάκι κρασί – νερό είχε μπόλικο μέσα η σπηλιά: και κάθε Λαμπρή, δυο ιόκινα αυγά, να θυμηθεί τον αφέντη Χριστό. Κι η γριά ανέβαινε κάθε πρωί, κουκουβίζε στην μπασιά της σπηλιάς, μακρομαλλού, μακρουχού, κουρελιάρα, κάτασπρη σα φάντασμα, αγνάντευε τον ήλιο που ανέτελνε και του κουνούσε κάμποσνη ώρα τα καλαμόχερα, σαν να τον βλοπούσε, σα να τον καταριόταν και χώνευε πάλι μέσα στην καταβόθρα του βουνού. Είκοσι χρόνια κλειδωτά. Μα ένα πρωινό δεν την είδαν να ξεπροβαίνει, κατάλαβαν, πήραν τον παπά του χωριού, κατέβηκαν με αναμμένα δαδιά, τη βρήκαν κιοαλιασμένη, κουλουριαχτή, μέσα σε μια

ουραδάτος και οραδάτος: που έχει ουρά

γυροτραφισμένος: περιφραγμένος

καλαμόχερο: χέρι μακρύ και λεπτό σαν καλάμι

καταβόθρα: υπόγεια ρουφήχτρα, βάραθρο

γούβα μικρή σαν κολυμπήθρα, σταυρό τα χέρια, και το κρανίο σφηνωμένο ανάμεσα στα γόνατα.

Ο καπετάν Μιχάλης τίναξε το κεφάλι, ξεικόλλησε τα μάτια του από το μπουντρούμι, ζαναβούλιαζαν οι πεθαμένοι μέσα του.

Στο αντικρινό μαγαζάκι ο κυρ Δημητρός, μαχμουρλής, με σακουλιασμένα μάτια, διπλοπόδι επάνω σ' ένα στενό σοφαδάκι, κρατούσε μιαν ξεμυγιάστρα από αλογότριχα, την κουνούσε τεμπέλια δεξιά ζερβά κι έδιωχνε τις μύγες από τ' αραδιασμένα γύρα του σακουλάκια τα γαρούφαλα, τα μοσκοκάρυδα, τη χιώτικη μαστίχα, την ιανέλα και τα γυαλάκια το δαφνόλαδο και μυρτόλαδο. Κιτρινιάρης, φλασκιασμένος, άιεφος πάντα. Πότε ζύνουνταν, πότε χασμουριόταν, πότε σφαλνούσε τα μάτια και τον έπαιρνε ο ύπνος. Δεν τον είχε πάρει ακόμα, και του φάνηκε πως από αντίκρα ο καπετάν Μιχάλης στράφηκε και τον κοίταξε· σήκωσε λοιπόν την ξεμυγιάστρα να τον καιησπερίσει, μα ο βαρύς γείτονας γύρισε καταπέρα το κεφάλι, κι ο κυρ Δημητρός άρχισε πάλι να χασμουριέται.

Έχωσε ο καπετάν Μιχάλης τη χερούικλα του στο φαρδύ πολύγυρο ζωνάρι, βρήκε το τσαλακωμένο γράμμα, το βγαλε και το 'ιαμε χίλια κομμάτια.

— Δε μας έφτανε ένας δάσκαλος που γιβεντίζει το σόι μας, έχουμε τώρα και τούτον! Το γιο ποιανού; Εσένα, αδέρφι Κωσταρέ, που άρπαξες το δαυλό κι έβαλες φωτιά στην μπαρουτοθήκη και πέταξες το Αρκαδι, αγίους, Χριστούς, καλογέρους, χριστιανούς και Τούρκους στον αγέρα!

Ο Βεντούζος, ο φουμιστός λυράρης, κατέβαινε στο λιμάνι τυλιμένος στην πατατούια του, βιαστικός· είχε παραγγείλει για την ταβέρνα του ένα βαρέλι κισαμίτικο κρασί και πήγαινε

*φλασκιάζω, μτχ. φλασκιασμένος: χάνω τη σφριγηλότητά μου, πλαδαρός
γιβεντίζω, μτχ. γιβεντισμένος: ανεβάζω μοιχό, μοιχαλίδα επάνω σε γάιδαρο περι-
φέροντάς τον/την σε όλο τον οικισμό, διαπομπεύω, διασύρω, ρεζιλεύω
φουμιστός: που είναι φημισμένος, διάσημος*

να το παραλάβει· μα ως είδε τον καπετάν Μιχάλη από μακριά, με κατεβασμένο το κεφαλομάντιλο ως τα φρύδια, κατάλαβε κι αναγύρισε.

— Έχει πάλι απόψε ο δράκιος τα ντέρτια του, μουρμούρισε· ας αλλάξω δρόμο.

Ο ήλιος ακροάθισε πια στα βράχια του Στρούμπουλα, ισιώθηκαν οι δρόμοι, οι μιναρέδες από άσπροι είχαν γίνει τριανταφυλλένιοι, και στο λιμάνι, εμπόροι, μαστόροι, εργάτες, βαριάρηνδες, καραβόσιυλα, είχαν κατακουραστεί από τα ξημερώματα να φωνάζουν και να γαβγίζουν, ο κόσμος γλύκανε. Έβγαλε από τη ζώνη του ο καπετάν Μιχάλης την ταμπακιέρα, έστριψε ένα τσιγάρο· σιγά σιγά κατακιάθισε ο θυμός του· χάδεψε τ' αδρά κορακιάτα γένια του, χαμογέλασε, και φάνηκε πάλι λαμπερό, κάτασπρο, το στυλόδοντο.

— Ας είναι καλά ο γιος μου, το Θρασάκι μου, μουρμούρισε· αυτός θα μας βγάλει ασπροπρόσωπους. Αυτός θα βάλει μπουρλότο στον μπάρμπα του τον Τίτυρο· αυτός θα βάλει μπουρλότο και σ' ετούτον το σοφολογιότατο ανιψιό, που δεν ντράπνικε κι ανακιάτεφε το αίμα μας με τους τσιφούτηδες· αυτός θα πάρει στα χέρια του το μπαϊράκι του σογιού μας!

Είπε, και μονομιάς η ζωή του φάνηκε καλή κι ο Θεός δίκαιος· δεν είχε πια ο καπετάν Μιχάλης παράπονο μαζί του.

Ένας Τούρκος, σπανό γεροντάκι, καθαρό και κουρελιάριο, με τσόκαρα, ζύγωσε δισταχτινά, σήκωσε τα τρομαγμένα μάτια και κοίταζε τον καπετάν Μιχάλη. Αυτός έστυψε, τον είδε, κούνησε το κεφάλι:

— Τι θες, Αλήαγα; ρώτησε απότομα.

Ήταν γεπόνάς του, δεν τον χώνευε, τον σιχαίνονταν, γυμνοσάλιαγκας, θηλυκασέενιος, μήτε άντρας μήτε γυναίκα, κάθονταν το δειλινό με τις Ρωμιές γεπόνισσές του κι έπλεικε κάλτσα κι έκανε γυναικίστικες κουβέντες.

— Αφεντιό, μουρμούρισε το γεροντάκι, με πέμπει ο Νουρήμπεης. Πολλά, λέει, χαιρετίσματα, και να του κάμεις, λέει, τη χάρη να κοπιάσεις απόψε στο κονάκι του.

— Καλά μου το ξαναμήνυσε με το δούλο του τον Αράπη φεύγα.

— Είναι, λέει, μεγάλη ανάγκη.

— Φεύγα, σου λέω!

Σιχαίνονται ν' ακούει τη μουνούχικη φωνή του, τη γυναικουλίστικη. Κατάπια τη γλώσσα του ο Αλήαγας, πήρε τοίχο τοίχο τουρτουρίζοντας, κι αφανίστηκε.

— Τι γυρεύω εγώ σε τούρνια σπίτια; Τι με θέλει ο σκύλος; Γιατί δεν έρχεται αυτός; Δεν πάω!

Στράφηκε.

— Χαρίτο, φώναζε, πήγαινε σπίτι να μου στρώσεις τη φοράδα!

Πεθύμπσε ξαφνικά να καβαλήσει τη φοράδα του, να ιάμει μια βόλτα, να ξεσιάσει. Ο παπούς, η γιαγιά, ο ανιψιός, ο Νουρήμπης... ας ιάμει μια βόλτα στη φοράδα του, να τους ξεφορτωθεί!

Μα τη στιγμή που άπλωνε το χέρι να χειρεμάσει το κλειδί του μαγαζιού, να σφαλήξει, ακούστηκε από την άκρη του δρόμου δροσερό, χαρούμενο χλιμίντρισμα: ο καπετάν Μιχάλης γνώρισε την αλογίσια φωνή, στράφηκε: λιόμαυρο, γυαλιστερό, σπαθάτο, πρόβαλε και προχωρούσε καμαρωτά το τρισεύγενο άτι αχνίζοντας. Στρομπουλό, ξυπόλυτο Τουρκόπουλο το παρακρατούσε από το χαλινάρι, το συντραβούσε σιργουλεντά και το σεριάνιζε, ξέστρωτο, απάνω κάτω στο Μεγάλο Κάστρο, να ξεθυμάνει. Από αλάργα θα 'ρχουνταν, τρεχαπεταμένο, και το στόμα του και το σήθος κι οι τέσσερεις αμασιάλες του άφριζαν. Μα δεν είχε ακόμα καταλαγιάσει η δύναμή του, κι ανατίναζε φρουμάζοντας τον αφρισμένο λαιμό και την ολόδρωτη χαιτή και κάπου κάπου σήμωνε και χτυπούσε με τα λιγνά μπροστινά ποδάρια του το καλυτερίμι και χλιμιντρούσε.

— Το άτι του Νουρήμπη περνάει, το νου σας, παιδιά! ακού-

μουνούχικος: που χαρακτηρίζεται από θηλυπρέπεια

στηνε μια φωνή πέρα από το μπαρμπέρικο του κυρ Παρασιευά του Συριανού.

Πέντ' έξι ακιούρευτοι κι ένας με σαπουνάδες πετάχτηναν όξω από την πόρτα. Στάθηναν με το στόμα ανοιχτό, με απλωμένο το λαιμό και το καμάρωναν.

— Θεόφυχά μου, έιαμε ένας νταγλαράς με στριφτά τραγίσια γένια, θεόφυχά μου, αν μου 'λεγαν: «Το άλογο του Νουρή θες, γιά τη χανούμη του; διάλεξε!» θα διάλεγα το άλογο.

— Ο νους σου και του μπογιατζή ο κίπανος! τον αντίσικοφε, φρεσκοζουρισμένος, ο Γιάνναρος ο μπογιατζής, που τον έλεγαν και Φουρόγατο, γιατί 'χε αγιαθωτά ανασηνωμένα μουστάκια' ξαικουστή 'ναι, μωρέ, η Εμινέ χανούμη' όμορφη 'ναι, λέει, η σιύλα, κι είκοσι χρονών, κι άγρια' διάλεξέ την, καιομοίρη, να φραθούν τα μεριά σου!

— Καλλιιά 'χω το άλογο, σου λέω, ξανάπε ο τραγογένης, δε μαγαρίζω!

— Μήτε το άλογο, καλέ πατριώτη, μήτε τη χανούμη, αποκότισε με την φιλή φωνούλα του κι ο σιορ Παρασιευάς, που 'χε πεταχτεί κι αυτός όξω με τα φαλίδια στο χέρι' μήτε το άλογο μήτε τη χανούμη' μπελάδες!

Ο τραγογένης στράφηνε:

— Έ συριανό λουκουμάκι μου, είπε, μπελάς είναι, μαθές, η ζωή, μόνο ο θάνατος είναι χουζούρι. Το καλό που σου θέλω, μη λες σ' εμάς τους Κρητικούς τέτοιες κουβέντες, μπορεί να σε παρεξηγήσουμε και να σε θάψουμε ζωντανό...

Ο καιόμοιρος ο Συριανός ανατρίχιασε. Γλυκομίλητος, αγαθός ανθρωπάκος, μήτε κι ο ίδιος θυμόταν πώς ζέπεσε στην Κρήτη, να ζουρίζει ετούτα τα θεριά. Κάθε που πρόβαινε ένας βουνίσιος Κρητικός στο κατώφλι του μπαρμπέρικού του, ο Συριανός τινάζουνταν απάνω και τον κοίταζε με τρόπο. Από πού να βάλει χερικό; Μήνες θα 'χε ετούτος να ζουριστεί και

θεόφυχά (μου, σου, κ.λπ.): επιφωνηματική έκφραση ως όρκος για επιβεβαίωση και ενίσχυση της αλήθειας των λεγομένων στην ψυχή που θα παραδώσω στον Θεό, μα την αλήθεια

να πλυθεί, χρόνια να κόφει τα μαλλιά του. Τίναζε τις πετσέτες, έπιανε τα φαλίδια, στρουφογύριζε κύκλο από την καρέιλα όπου κάθονταν ο Κρητιός και ιαμάρωνε τη μούρη του στον καθρέφτη – σαν μπροσταρόκριος του φαίνονταν ο καταπληχτικός ετούτος πελάτης, σαν τον Αϊ-Μάμα τον αρχιτσέλιγγα, που κάποτε ο σιορ Παρασκευάς τον είχε δει σ' ένα κόνισμα, κι ήταν όλο τρίχα, οιάδες γένια, μουστάκια και μαλλιά, που δέκα μπαρμπέρηδες δε θα τον έκαναν ζάφτι.

Τα φαλίδια του σιορ Παρασκευά μονομιás μίιραιναν, πού να τα βάλουν με τέτοια γουρουνότριχα, με τόση μαλλιαδούρα! Αναστέναζε ο φιλομαθημένος ο Συριανός, έπαιρνε τέλος την απόφαση κι άρχιζε, στ' όνομα του Θεού, τις σαπουνάδες.

– Ζωντανός; είπε κι αποτραβήχτηνε κατά πίσω αλαφιασμένος· γιατί, καλέ, θα με θάψετε ζωντανός;

– Γιατί εμείς, αυτούς που κάνουν τέτοιες κουβέντες, κατέχεις πώς τους λέμε;

– Πώς να σε χαρώ;

– Πεθαμένους!

Ο Συριανός ξεροκατάπιε, έκαμε πως δεν άκουσε και μπήκε μέσα.

Ο Στεφανής, ο παλιός καπετάνιος της «Νταρνάνας», που τη βούλιαζαν οι Τούρκοι στην επανάσταση του '78, περνούσε τη στιγμή εκείνη κουτσαίνοντας· μια οβίδα του τούρκικου βαποριού που τον βούλιαζε, του 'χε τσακίσει το γόνατο. Κι από τότε πια καταχτυπούσε το μπαστούνι του στη στεριά και τριγύριζε κούτσα κούτσα τα λιμανιώτικα. Είχε δυο μπαστούνια· το ένα ίσιο, λαμπάδα, και το κρατούσε όταν τα πράματα της Κρήτης πήγαιναν καλά· κι ένα χοντρό στραβοράβδι, όταν στράβωναν τα πράματα κι ο αγέρας μύριζε μπαρούτι. Κρατούσε σήμερα το στραβοράβδι και πήγαινε. Άκουσε την κουβέντα, στάθηνε.

– Μη μαλώνετε, βρε παλιαράδες, είπε, κι όλα βολεύονται.

ζάφτι: μόνο στη φράση κάνω ζάφτι, δηλαδή υποτάσσω, δαμάζω, τιθασεύω

— Για να δούμε, καπετάν Στεφανή, τι θα 'θελεις του λόγου σου;

— Να ιαβαλώ, βρε κουτεντέδες, το άτι του Νουρή και να 'χω πισωκάπουλα την Εμινέ χανούμν' σαν τον Αι-Γιώργη!

— Κι εγώ! —Κι εγώ! —Κι εγώ, καπετάν Στεφανή! Έσυραν φωνές οι Κρητικοί, κουρεμένοι κι άκουροι, ξεσπώντας στα γέλια. Ο λόγος σου και στου Θεού το αυτί.

Είχε στυλώσει τα μάτια του ο καπετάν Μιχάλης και κοιτάζε' το άλογο τώρα περνούσε από μπροστά του· ναζλίδικο, σπαρταριστό, με όρθιο λυγερολύγιστο λαιμό, σα μαύρος κύκνος. Στράφηκε, είδε τον καπετάν Μιχάλη, το μάτι του έπαιξε, σα να τον γνώρισε, κουτοκρατήθηκε μια στιγμή και χλιμίντρισε. Έιαμε ένα βήμα ο καπετάν Μιχάλης, δεν κρατιόταν πια, έιαμε άλλο ένα. Ζύγωσε το άλογο, η απαλάμη του λαχτάρισε να το αγγίξει, να νιώσει τη ζεστασιά του κορμιού του, να γεμίσει αφρούς η φούχτα του. Το τουρικόπουλο τον είδε και σάθηνε.

Απλώθηκε η βαριά απαλάμη του καπετάν Μιχάλη στο μουσικεμένο φαρδύ στήθος με το γιορντάνι τις γαλαζόπετρες και το φιλντισένιο μεσοφέγγαρο· χάδεφε αρπαχτά το λαιμό, τα ρουθούνια, το κούτελο, χώθηκε μέσα στην ογρή χαίτη, σούρθηκε αχόρταγα, λαχταριστά, στη ράχη, στα καπούλια, κατέβηκε στην αχνιστή κοιλιά, δε χόρταινε· θαρρείς κι ήθελε η απαλάμη ετούτη να φάει το άλογο.

Και το περήφανο, χαριτωμένο θεριό αναλύγιζε το λαιμό και χαίρουνταν, αχόρταγο κι αυτό, το πολυιάτεχο χάδι του αντρού. Γύρισε το μεγάλο του χνουδωτό μάτι, τον κοιτάξε, και με τα ρουθούνια του χάδεφε κι αυτό το σκυμμένο κεφάλι κι αναφρούμαζε φυσώντας απάνω στ' αντρίκεια μαλλιά τη ζεστή του ανάσα. Κι άξαφνα, για να παίξει, πήρε με τ' ακραχείλια του το μαύρο μαντίλι του καπετάν Μιχάλη, το σήκωσε αφηλά, το

κουτεντές: *ανόητος άνθρωπος, βλάκας*

γιορντάνι: *κόσμημα του λαιμού με μορφή δικτυωτού πλέγματος από χρυσές χάντρες ή σειρά από νομίσματα που κάλυπταν το στήθος*

ογρός: *που είναι υγρός*

τίναζε στον αγέρα και δεν ήθελε πια να του το δώσει. Κόχευε το αλογίσιο μάτι, παιχνιδιάρικο, το μαυρογέννη μπροστά του· κι αυτός ένωθε την καρδιά του να λιώνει· ποτέ το μάτι του δεν κοιτάζε με τόσο καμάρι άνθρωπο. Άρχισε να του μιλάει χαδευτικά, σιργουλευτά, και το άλογο χαμήλωσε το λαιμό, σα να 'θελε ν' ακούσει, και τρίβουνταν, χαδολογούμενο, απάνω στους αντρίκειους ώμους· άπλωσε ο καπετάν Μιχάλης το χέρι του πεταχτά, άρπαζε από τα χείλια του αλόγου το μαντίλι του και το τύλιξε, πιτσιλισμένο αφρούς όπως ήταν, στα μαλλιά του· στράφηκε ύστερα, έγνεψε στο τουρικόπουλο πως τέλεψε το χάδι, μπορούσε να φύγει.

— Θα πάω, μουρμούρισε ο καπετάν Μιχάλης ακιολουθώντας ακόμα με το μάτι του το άλογο, που 'χε προχωρέσει τώρα ως την πόρτα του λιμανιού, θα πάω!

Είχε πάρει ξαφνικά την απόφαση και γύρισε να κλείσει το μαγαζί του και να δρομώσει κατά το κιονάκι του Νουρήμπεη.

Μα ο καπετάν Στεφανής, που τον είχε πάρει το μάτι του να χαδεύει με τέτοια λαχτάρα το άλογο, στέκουνταν μπροστά του ακουμπώντας στο στραβοράβδι του και τον καλησπέριζε. Δε φοβόταν ετούτος τον αράβολον άντρα, άντρας ήταν κι αυτός, τρανός θαλασσομάχος· στην κάθε επανάσταση, στα '54, στα '66, στα '78, πόσες φορές με την «Νταρνάνα» του δεν είχε σπάσει τον τούρκικο μπλόκο και δεν είχε ξεμπαριάρει, σε απόμερα αγριολίμανα, θροφές και μπαρουτόβολα για τη χριστιανοσύνη! Κι όταν του μπομπάρδισαν και του βούλιαξαν το καράβι, έτρεχε το αίμα από το σπασμένο γόνατό του, μα αυτός έφτασε ιολυμπώντας στον κόρφο της Αγια-Πελαγιάς και κρατούσε απάνω από το κύμα, στα δόντια του, τα γράμματα που έστελνε το Κομιτάτο της Αθήνας στον ξακιουστό καπετάν Κόραια, τον αρχηγό της Μεσαράς. Ξέπεσε, είναι αλήθεια, από

κοχεύω: κοιτάζω λοξά με την κόχη του ματιού δηλώνοντας καχυποψία, δυσαρέσκεια, φόβο

δρομώνω: μοχθώ, πασκίζω, κατευθύνομαι

αράβολος: δύστροπος, μονόχνοτος

τότε, σαικατεύτηκε, φτώχυνε, έλιωσαν τα ρούχα απάνω του, έσουρνε αιόμα, ολομπάλωτα, τα καπετανίστνια ποδήματα, περιδιάβαζε όλη μέρα το λιμάνι και καμάρωνε, κι ας καίγονταν η καρδιά του, τα ζένα καϊίγια, και χαίρουνταν να μυρίζεται τα κατράμια και ν' ακούει φωνές και καλωσορίσματα και τις άγκυρες να πιάνουν τις τραγάνες του βυθού. Έρεφε το κορμί, άδειασε η τσέπη, τρίφτηκαν και χιλιοτρύπησαν τα σαλβάρια, μα η φυχή του στέκουνταν όρθια στο στήθος του και κοίταζε το πέλαο σαν τη γοργόνα του καραβιού.

Ακούμπησε το λοιπόν στο στραβοράβδι του, στάθηκε θαρρετά μπροστά από τον καπετάν Μιχάλη και του μίλησε:

— Ε καπετάν Μιχάλη, πήρε το αυτί σου την κουβέντα στο μπαρμπερίο; Αν ήταν, λέει, να διαλέξεις το άλογο του Νουρή γιά την Εμινέ χανούμνι, τι θα διάλεγες;

— Δε μου αρέσουν οι ζετσίπωτες κουβέντες, έιαμε ο καπετάν Μιχάλης και τράβηξε στο μαγαζί του, χωρίς να στραφεί να κοιτάξει τον ξεπεσμένο καραβοιύρη.

Μα ο πεισματάρης θαλασσινός δεν το 'βαλε κάτω' καμώθηκε πως δεν άκουσε, τον πήρε ζοπίσω:

— Την έχει φέρει, λέει, ο Νουρής από την Πόλη, κι είναι, λέει, Κεριέζα, πεντάμορφη, άγρια, από εικείνες που τρώνε ανθρώπους. Από τη χριστιανή Αραπίνα, την παραμάνα της, που 'χει φέρει μαζί της, μαθαίνουν οι γειτονοπούλες μου οι Φουκαροπούλες τι γίνεται πίσω από τα καφάσια του μπέν' κι αυτές πάλι, ας είναι καλά το γλωσσαράκι τους, το λένε παραπέρα...

— Καπετάν Στεφανή, έιαμε πάλι ο καπετάν Μιχάλης νευριασμένος, δε μου αρέσουν, σου λέω, οι ζετσίπωτες κουβέντες.

Μα ο τραχύς θαλασσινός το πάτησε πείσμα, όχι, δε θα του κόφει την κουβέντα του· αυτός δε φοβήθηκε κοιτάζαμ τούρκινη αρμάδα, και τούτον θα φοβηθεί; Θα τ' ακούσει όλα, θέλει δε θέλει.

— Αδερφοχτός σου είναι, καπετάν Μιχάλη, του κάνει, ο

τραγάνα: αιχηρή σκληρή πέτρα σε βυθό θάλασας

Νουρήμπενς, μην το ξεχνάς: σωστό 'ναι το λοιπόν να ξέρεις τι γίνεται σπίτι σου... Κάθεται, λέει, ο μπέης, το φοβερό θεριό, στα πόδια της, μερωμένο, και την κοιτάζει στα μάτια· κι αυτή του ιολνάει το αναμμένο τσιγάρο της στο λαιμό και καιαρίζει. Και πότε, λέει, πάει ο νους της στην πατρίδα της –τα τσαντίρια, η μυρωδιά από τις κοπριές και τα γάλατα, τα χλιμιντρίσματα από τ' αλόγατα– την πιάνουν τα μπουρίνια της και σπάζει τα φαρφουρένια φλιτζάνια, χύνει τις μυρωδιές, δέρνει την Αραπίνα...

Ο καπετάν Μιχάλης ξεκρέμασε γρούζοντας σα δαγκανιάρικο μαντρόσκυλο το κλειδί κι αναμέρισε με τη χερούικλα του το γερο-θαλασσόλυκο να φύγει από τον παραστάτη της πόρτας, να κλείσει το μαγαζί. Μα ο θαλασσινός δεν μπορούσε πια, και να 'θελε, να μαϊνάρει τη γλώσσα του· καλό 'ταν να μην μπλεχτεί σε κουβέντες μ' ένα τέτοιο θεριό· μα μια που μπλέχτηκε, όρτσα καταιέφαλα κι όπου το βγάλει! Έκαμε το λοιπόν κόμπο την καρδιά του, τέλεφε μάνι μάνι την κουβέντα του:

— Ζουλεύει, λέει, η χανούμη το άλογο του Νουρή. Προχτές τη νύχτα που ο μπέης ήθελε να την αγκαλιάσει, αυτή του αντιστάθηκε: «Πρώτα να μου κιάμεις μια χάρη», είπε. «Ό,τι θες, κυρά μου· όλα δικιά σου». «Να φέρεις στην αυλή το άλογό σου, ν' ανάφεις φανάρια για να θωρώ, και να το σφάζεις μπροστά μου!» Ο μπέης στέναζε, έσκυφε το κεφάλι και πήγε και μανταλώθηκε στον οντά του· κι όλη τη νύχτα τον άκουγαν να πηγαίνει και να 'ρχεται και να μουγκρίζει. Σου το λέω, για να ξέρεις· σου μήνυσε, λέει, να πας σπίτι του· σε θέλει· μην αρνιέσαι, μου το 'πε ο Αλήαγας· το λοιπόν, καλό 'ναι να κατέχεις πως το αντρόγυνο είναι στα μαχαίρια.

Έτριψε ο κυρ Στεφανής τα ροζωμένα χέρια του, ευχαριστημένος που του πέρασε και τέλεφε την κουβέντα του χωρίς να τον κυριέφει ο φόβος.

φαρφουρένιος: που είναι κατασκευασμένος από πορσελάνη

μαϊνάρω: χαλαρώνω, κατεβάζω πανιά ιστιοφόρου, καλμάρω κάποιον, γαληνεύω

— Αυτά ξέρω, καπετάν Μιχάλη, αυτά μολογώ· αλήθεια, φέματα, ας όφουνται οι Φουκαροπούλες!

Ο καπετάν Μιχάλης έδωσε μια, η πόρτα τράνταξε· κλειδωσε. Έχωσε το κλειδί στη ζώνη του. Στράφηκε στον καραβοτσακισμένο:

— Εσείς οι θαλασσινοί, είπε με περιφρόνηση, δε σέβετε τις γυναίκες των ανθρώπων.

Και τράβηξε να φύγει.

— Εσείς οι στεριανοί καπετάνιοι, τον αντιχτύπησε κι ο Στεφανής χιχιρίζοντας, πού να καταλάβετε! Καβαλίνα πατάτε, καβαλίνα μολογάτε! είπε, κι απογύρισε γρήγορα, κούτσα κούτσα, τη γωνιά, σαν ξάφνου να τον κυρίεφε ο φόβος.

Ο καπετάν Μιχάλης έγειρε κατακρούτελα το μαύρο κεφαλομάντιλό του· τα κρόσσια του σιέπασαν τα μάτια· δεν ήθελε να δει κανένα, δεν ήθελε να τον δει κανέναν, και τράβηξε, βαρύς, αγκουσεμένος, κατά τον τουρκιικό μαχαλά.

Ο ήλιος πια βασίλευε, βάρεσαν οι τρουμπέτες, έπιασαν τα κλειδιά οι νιζάμηδες και διπλοκλείδωσαν τις τέσσερεις καστρόπορτες· κανέναν πια, ως να ζαναπροβάλει ο ήλιος, δεν μπορούσε να ξεμυτίσει από το Μεγάλο Κάστρο, μήτε και να μπει μέσα· Τούρκους και χριστιανούς τους αμπάρωναν μαζί την πάσα νύχτα.

Σιγά σιγά έπεφτε το σιοτάδι και σιέπαζε τα σοιάκια. Γυναίκα πια δε φαίνονταν στο δρόμο, άναβαν στα σπίτια οι λάμπες, στρώνουνταν τα τραπέζια· οι πιο φρόνιμοι νοικοκυραίοι γύριζαν στα σπίτια τους βιαστικοί να φαν, οι πιο μερακλήδες κοντοστέκουνταν στις ταβέρνες και κουτσόπιναν. Το Μεγάλο Κάστρο, τυλιμένο στο σιοτάδι, πεινούσε και συντάζονταν να δειπνήσει.

Ήταν η ώρα που οι τρίδυμες αδερφάδες, οι Φουκαροπούλες, στέκουνταν πίσω από την πόρτα τους, όρθιες, η μια κολλητά στην άλλη· είχαν ανοίξει τρεις τρύπες αφηλά στην πόρτα,

νιζάμης: τακτικός Τούρκος στρατιώτης

κολνούσαν απάνω τη μούρη, μελετούσαν τους διαβάτες και ζόμπλιαζαν του καθενούς τα κουσούρια και τις χάρες. Γεροντοκόρες κι οι τρεις, είχαν από γεννηπάτα κιάτασπρα μαλλιά, φρύδια και τσίνουρα, και κόνινα ρουμπίνι μάτια, σαν του κουνελιού. Δεν έβγαιναν μέρα ποτέ έξω· δεν μπορούσαν, λέει, να δουν καλά στο φως του ήλιου και λαχτάριζαν να βραδιάσει, να σταθούν πίσω από τα τρία τρυπαλάκια και να χαζεύουν τον κόσμο που περνούσε. Καιές γλώσσες, φαρμακούς, μες από τα τρυπαλάκια που κοίταζαν τον κόσμο δεν τους ξέφευγε μήτε μύγα, ο δρόμος ήταν περαστικός, γωνιά το σπίτι τους, εκεί που τελειώνει ο τούρκικος μαχαλάς κι αρχινούν τα χριστιανικά σπίτια. Όλους τους έβλεπαν, και κολνούσαν στον καθένα και το παρατσούλι του, που ολοζωής πια δεν του ξεκολνούσε· αυτές ήταν που 'χαν παρανομιάσει και τον καπετάν Μιχάλη, Κάπρο. Αυτές είχαν παρανομιάσει και τον αδερφό του το δάσκαλο, Τίτυρο· γιατί μια φορά που του 'φερε ο πατέρας του από το χωριό ένα μεγάλο τυρί, ο καλαμαράς ο γιος του ξεφώνισε: «Τι τυρός είναι αυτός, πάτερ;» Το 'μαθαν οι Φουκιανοπούλες και τον έβγαλαν Τίτυρο.

Όλη τη μέρα μαγείρευαν στα μεσοσιότεινα, έπλεναν, έραβαν, συγύριζαν· καιιά παραπανίσια έγνοια δεν τις βάραινε· είχαν γλιώσει από τον άντρα κι από τις σικοτούρες των παιδιών, κι ο Θεός τους έπεφε κι έναν καλό αδερφό, μάλαμα, τον κυρ Αριστοτέλη το σπετσέρη. Δούλευε ο καιομοίρης, έφτιανε σιονάκια κι αλοιφές από το πρωί ως το βράδυ, ανύπαντρος κι αυτός, με πρησμένα πόδια απ' την ορθοστασία, κίτρινος, καρτερικός, αμίλπος, και κουβαλούσε πρωί και βράδυ στις αδερφές του το ζεμπίλι γεμάτο. Όταν ήταν ακόμα νέος, του προξένευαν κάθε τόσο και μιαν ιοπέλα νόστιμη, προιοφέρνουσα, από καλό σπίτι· ήταν φανήσιμος μαθές γαμπρός ο κυρ Αριστοτέλης,

ζομπλιάζω: κεντώ, στολίζω αφηγούμαι, απεριθω

ζεμπίλι: ανοιχτός σάκος από ψάθα, δέρμα ή άλλο υλικό με δυο λαβές για πρόχειρη μεταφορά υλικών

η σπετσαρία του ήταν στην καρδιά του Μεγάλου Κάστρου, στο μεϊντάνι, γεμάτη μποτίλιες και μποτιλάκια, μυρωδιές και μοσχοσάπουνα, και κάθε δειλινό μαζεύουνταν εκεί δάσκαλοι και γιατροί κι έλυναν κι έδεναν τα μεγάλα ζητήματα του κόσμου... Κι ο μελαγχολικός και μαραμένος κυρ Αριστοτέλης άκουγε, δε μιλούσε, τους κοίταζε μονάχα με τα κουρασμένα γαλάζα ματάκια του, κουνούσε το μαδημένο κεφάλι του, σα να 'λεγε στον καθένα: «Έχεις δίκιο... Έχεις δίκιο...» Μα αυτός συλλογίζονταν πως στο αστέρι ετούτο η ζωή του πήγε χαμένη· ήθελε μαθές να παντρευτεί κι αυτός, όχι γιατί νοιάζονταν για γυναίκες –Θεός φυλάξο!– όχι, παρά γιατί ήθελε να κιάμει γιο, να πάρει τη σπετσαρία... Μα πού ν' αφήσει τις αδερφάδες του· έπρεπε, τέτοιος ο νόμος, αυτές πρώτα να παντρευτούν... Περνούσαν τα χρόνια, άσπριζαν τα μαλλιά, κουφάλιαζαν τα δόντια, καμπούριαζε η ράχη, και τα κόκκινα στέρεα μάγουλα του κυρ Αριστοτέλη σακουλίαζαν και μαραίνουνταν. Τώρα πια ήταν πολύ αργά· γέρασε ο κυρ Αριστοτέλης· στράφνη πήγε η ζωή του, και το 'ριξε στη μαστίχα· μα όχι σ' εκείνη που πίνουν, παρά σ' εκείνη που μασούν· μασούσε το λοιπόν κι αναχάραζε όλη μέρα ο κυρ φαρμακοτρίφτης, και το βράδυ αφουκράζονταν τους δασιάλους και τους γιατρούς να συζητούν για την ελεύτερη βούληση και την αθανασία της φυχής κι αν κατοικούνται τ' άστρα, κι αυτός κουνούσε το φαλακρό κεφάλι κι έλεγε, ξανάλεγε από μέσα του: «Και να παντρευτώ τώρα πια, γιο δε θα κιάμω... γιο δε θα κιάμω... γιο δε θα κιάμω...» Κρατούσε το γουδοχέρι όρθιος στον πάγκο του, μασούσε τη μαστίχα του κι έτριβε στο γουδί τα γιατριά του, αργά πολύ, βαριεστημένα.

Οι Φουκαροπούλες είχαν λοιπόν πιάσει σήμερα τα πόστα τους από νωρίς, αναστατωμένες· έκανε κρύο, η τρίχα τους είχε σπικωθεί, τα χέρια τους και τα καλαμποπόδαρα είχαν ζυλιάσει, όμως στέκουνταν γενναίες στα πόδια τους και περίμεναν· κιάτι

*σπετσαρία: φαρμακείο, κατάσταση, επιχείρηση
στράφι και στράφνη: σπατάλη, ματαιοδοξία*

είχαν μυριστεί απόψε, παράξενο πολύ· κόλλησαν τα ρουμπινένια ματάκια τους στις τρεις τρύπες και τα κάρφωσαν ίσια πέρα, κατά τη δοξαρωτή πράσινη πόρτα του Νουρήμπεη.

— Τα μάτια σας γαρίδα, είπε η μεσαική, η Αγγλαΐα, κάτι μαγειρεύεται εκεί μέσα, θυμηθείτε τα όσα μας μαντάτεφε προχτές η Αραπίνα!

— Πέζεφε απόψε αγριεμένος από το χωριό του ο μπέης, είαμε η Θάλεια, εγώ τον είδα· έδωκε μια κλοτσιά, άνοιξε την πόρτα κι ακούστηκαν ευτύς φωνές και κλάματα· θα 'δερνε πάλι τους δούλους.

— Τι να διαλέξει; Το άλογο; Την Εμινέ; Μήδε φύλλος στον κόρφο του, χασιογέλασε η Φροσύνη.

Μα εκεί που σουσούριζαν οι τρεις Χάρες, ζάφνου τους φάνηκε πως σιοτεΐνιασε ο δρόμος και τινάχτηκαν κατά πίσω· κοΐταξαν η μια την άλλη:

— Ο καπετάν Μιχάλης! μουρμούρισαν και κόλλησαν πάλι τα μάτια τους στις τρύπες.

Αγκουσεμένος, με τα κοραιάτα ιατσαρωτά γένια του, με τα τσόχινα σαλβάρια του, με τα μαύρα στιβάνια, αργός, αλαφροπάτης, περνούσε ο θεόρατος άντρας, και τα κρόσσια του κεφαλομάντιλου του σκέπαζαν τα φρύδια. Πήγαινε τοίχο τοίχο κι είχε απλωμένη την απαλάμη του στη φαρδιά ζώνη και ιατασιέπαζε, χωμένο βαθιά, το μαυρομάνικο μαχαίρι.

Πέρασε ξυστά από την πόρτα, όπου τον παραμόνευαν, γύρισε μια στιγμή, λες κι ένωσε τα έξι μάτια απάνω του, κι άστραψε στο σούρουπο το ασπράδι των ματιών του· ανατρίχιασαν οι τρίιλωνες αδερφάδες, κόπνικε η ανάσα τους. Μα ο βαρύς άντρας προσπέρασε αργά και κοντοστάθηκε αντίκρα από την πράσινη πόρτα· έριξε γοργή ματιά, ερημιά, φυγή δεν περνούσε, δρασιέλισε το στενοσόκιο και, με μια σκουνητιά, άνοιξε την πόρτα του Νουρήμπεη και μπήκε.

αγκουσεύω, -ουμαι, μηχ. αγκουσεμένος: προκαλώ δυσφορία σε κάποιον, λυπό, στενοχωρημένος

τρίιλωνος: τρίδυμος

Οι τρίδυμες έσυραν φωνή:

— Κύριε ελέησον! είπε κάνοντας το σταυρό της η Αγλαΐα·
είδατε πώς μπήκε; Σαν κουρσάρος.

— Τι γυρεύει στου μπέν ο καιπετάν Κάπρος; Λάκιον έχει
η φάβα. Στοίχημα βάζω, θα θέλει να του πουλήσει το άλογο...

— Ή την Εμινέ...

Κι άρχισαν πάλι οι τρεις Χάρες, η Αγλαΐα, η Θάλεια, η
Φροσύνη, να χιχιρίζουν.

Ο καιπετάν Μιχάλης δρασιέλισε με το δεξό του πόδι το
κατώφλι, σταυροκοίταζε γύρα του. Είδε τον Αράπη, πίσω από
την πόρτα, να τον περιμένει. Παλιός, σκελεθρωμένος σιλάβος,
τον είχε κληρονομήσει ο Νουρήμπενς από τον κύρη του, λάγαζε
μουλωχτός σα σκύλος πίσω από την ζώπορτα όλη μέρα, και
τη νύχτα ως τα μεσάνυχτα· έτρεμε να κλείσει τα μάτια να
κοιμηθεί, γιατί κάθε βράδυ έβλεπε το ίδιο όνειρο, πως τον
έδερνε ο αφέντης του· δε βαστούσε πια χρόνια να δέρνεται,
πετιόταν από την φάθα του, έτρεχαν τα γέρινα μάτια του,
ζανασούρνουνταν, ζανακουλουριάζουνταν στην ζώπορτα και
περίμενε να ζημερώσει.

Ως είδε τον καιπετάν Μιχάλη έκαμε να σπικωθεί, έτριξαν
οι κοιάλες του, αναστέναζε, πονούσε· ο καιπετάν Μιχάλης
τον άγγιζε με το ακροδάχτυλο στον ώμο, κι ο γέρος σωριά-
στηκε πάλι κάτω και τον άφηκε να περάσει. Προχώρησε αργά
ανάμεσα από μεγάλες γλάστρες τριαντάφυλλα και κατιφέδες.
Μια λεμονιά κάπου θα 'χε ανθίσει, μοσχομύριζε το αγέρι λεμο-
νανθό, κι η γης, φρεσιοποτισμένη, μύριζε κι αυτή κοπριά κι
αρμπαρόριζα. Στο βάθος του περιβολιού, όπου φέγγριζε, στο
μεσοσιόταδο, το παλιό αρχοντόσπιτο, σ' ένα κλουβί μια πέρδικα
καιάριζε αιόμα. Από τα καιφάσια αφηλιά, τα φωτισμένα, ακού-
στηκαν γυναικίσια γέλια.

Ο καιπετάν Μιχάλης, με σκυφτό το κεφάλι, ανάσαινε με
αναγούλα τον τούρικικον αγέρα.

λαγάζω: μαζεύομαι σαν τον λαγό, λουφάζω